

Ks. Kazimierz MATWIEJUK

TRADYCJA EUCHARYSTYCZNA W KOŚCIELE CHALDEJSKIM

Treść: 1. Kościół chaldejski; 2. Tradycja eucharystyczna: 2.1. Anafory chaldejskie; 2.2. Celebracja Eucharystii z anaforą Addaja i Marięgo; 2.3. Obrzęd konsekracji w anaforach Nestoriusza i Teodora. Zakończenie.

Słowa kluczowe: Anafora Dadaja i Marięgo, Eucharystia, Kościół asyryjski, Kościół chaldejski, liturgia, liturgia chaldejska, tajemnica wiary.

Keywords: Anaphora of Addai and Mari, Assyrian Church, Chaldean Church, Chaldean Mass, Eucharist, Liturgics, Liturgy of Addai and Mari, Mystery of faith.

Chaldejczycy są starożytnym ludem semickim¹. Byli osiedleńcami syryjskimi, oraz ze wschodniej Arabii, i byli spokrewnieni z aramejczykami. Posługiwali się dialektem języka aramejskiego. Między X a VIII przed Chr. przybyli oni na obszar Babilonu, dzisiejszego Iraku. Wiek później, bo już pod koniec VII w. przed Chr., stworzyli państwo nowobabilońskie. Jego terytorium rozciągało się wzdłuż Tygrysu i Eufratu, od Zatoki Perskiej do Morza Śródziemnego. Wkrótce potem, wraz z Medami, zniszczyli imperium asyryjskie. Jednym z najwybitniejszych przywódców chaldejczyków był Nabuchodonozor II, który panował w Babilonie w latach 605-562 przed Chr. On pokonał Egipt i dwukrotnie, w 597 i 587 przed Chr., zdobył Jerozolimę, podbijając prawie całą Palestynę. Imperium chaldejskie upadło w wyniku najazdu króla perskiego, Cyrusa II Wielkiego, w 539 przed Chr. On zaatakował imperium, gdy było pogrążone w poważnych kłopotach wewnętrznych. Pokonał Belszarusura, biblijnego Baltazara, który był synem Nabonida, ostatniego króla dynastii chaldejskiej. Sam Babilon został zajęty bez walki².

1. Kościół chaldejski

Do Mezopotamii i Chaldei, wg tradycji chrześcijańskiej, zaniósł ewangelię św. Tomasz apostoł. Jego współpracownikami mieli być Addai i Mari³. Ewangelizacja

---

¹ K. KRÄMER, *Chaldäer*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. II, Herder 1986, kol. 1002-1004; po asyryjsku Kaldai, gr. Chaldaioi. Historia Babilonii jest dokumentowana od ok. XIX w. przed Chr. Wówczas w Haran w Mezopotamii północnej, albo w Ur w Chaldei, żył „ten, który kocha ojca”, gr. Abraam, hebr. Abraham. On jest uważany za ojca Izraelitów, biblijnego narodu wybranego (Rdz 12-25), zob. X. LÉON-DUFOUR, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1986, 120.

² *Nabuchodonozor II*, http://www.historion.pl/strona/sownik/postac/nabuchodonozor_ii.html (3 II 2011)

³ Współczesna krytyka ustala ich działalność raczej na III w. Oni umacniali dzieło św. Tomasza, zob. R. JANIN, *Les Églises orientales et les rites orientaux*, Letouzey & Ané 1997, 410.

dokonała się poprzez Syrię, która już w czasach apostołskich była terenem dynamicznego rozwoju chrześcijaństwa. Antiochia syryjska, po Jerozolimie, stała się ośrodkiem życia kościelnego wyznawców Wcielonego Słowa⁴. W przeciwieństwie do Jerozolimy, większość tutejszych chrześcijan była pochodzenia pogańskiego. W II w., obok Antiochii, która oddziaływała na Syrię zachodnią, dynamicznym ośrodkiem życia kościelnego stała się Edessa, która swoim wpływem kształtowała Syrię wschodnią, zatem ludy zamieszkujące nad Tygrysem i Eufratem⁵.

Kościół chaldejski jest jednym z katolickich Kościołów wschodnich⁶. Istnieje nieprzerwanie na terenie historycznej Mezopotamii, współczesnego Iraku, i wschodniej Syrii. Realizuje swą misję w bardzo trudnych warunkach⁷. Powstał on w wyniku powrotu do jedności z Rzymem części wschodniego Kościoła nestoriańskiego, zwanego Kościołem Wschodu lub Kościołem asyryjskim⁸. Ten Kościół, na skutek różnych czynników politycznych, pozostawał przez kilka stuleci w izolacji z Kościołami lokalnymi, działającymi w granicach cesarstwa rzymskiego. Powstanie katolickiego Kościoła chaldejskiego jest związane z przełamaniem tej izolacji, chociaż często zdarzały się indywidualne i wspólnotowe konwersje na katolicyzm. Niektórzy hierarchowie nestoriańscy korespondowali nawet z papieżami, niekiedy składali przed nimi katolickie wyznanie wiary. Tak uczynił w 1237 metropolita Syrii, a w 1245 metropolita Nisibis wraz z pięcioma innymi biskupami⁹. Te Kościoły były reprezentowane na soborze we Florencji (1339- 1342). Papież Eugeniusz IV, 6 lipca 1445 r., nazwał ten Kościół chaldejskim¹⁰.

---

⁴ Antiochia była stolicą prowincji Syrii i ogniskiem kultury greckiej. Ewangelizacja rozpoczęła się tutaj ok. 37 roku. Zewangelizowani helleniści, „pochodzący z Cypru i z Cyreny”, także z Jerozolimy, apostołowali wśród pogańskich Greków (Dz 11, 20), z których wielu przyjęło chrzest. Tu wyznawców Chrystusa, po raz pierwszy, nazwano „chrześcijanami” (Dz 11, 26), zob. J. DANIELOU, *Od początków do końca trzeciego wieku*, w: *Historia Kościoła*, t. I, wpr., R. Aubert, tł., M. Tarnowska, Warszawa: IWPax 1984, 34.

⁵ D. GELSI, *Liturgia siro-orientale (caldaica)*, w: *Nuovo dizionario di liturgia a cura di Domenico Sartore e Achille M. Triacca*, Roma 1984, s. 986 - 987.

⁶ *Chiesa cattolica Chaldean - cattolico orientale*, w: *L'enciclopedia newCatholic*, t. 3, L'università cattolica de America 2003, 366; *Chiesa cattolica Chaldean*, http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/it/Chaldean_Catholic_Church (12 XII 2010).

⁷ Zob., D. WERNER, *Vergessen und verschwiegen? – Christen im Irak*, http://www.dekadestelle.de/christen_im_irak.htm (03.02.2011).

⁸ Chaldecyzycy są w Malabarze, tzw. Syro-Malabarowie. Oni od 1896 r. mieli biskupów swojego obrządku pod nazwą wikariuszów apostołskich. Od 1923 r. mają hierarchię stałą. Istnieje jedna metropolia w Ernakulam i trzy sufraganie: Changanacherry, Kottayam i Trichur. Obrządek syromalabarski obejmuje ok. 500 tys. wiernych z 600 kapłanami. W Malabarze chaldecyzycy dyzunicami są w liczbie 300 tys., *Katolickie Kościoły Wschodnie*, <http://www.google.com/search?q=chaldecyzycy+w+malabarze&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:pl:official&client=firefox-a> (17.02.2011).

⁹ Ze szkoły z Nisibis wywodziło się wielu sławnych teologów i myślicieli - Narsai (V w.), czy Mar Aba (VI w.) i wielu biskupów Kościoła Wschodniego. Jednak antagonizmy i wrogość ze strony żydów oraz wyznawców religii perskich, głównie mazdaizmu zwanego też zoroastryzmem, nieufność ze strony chrześcijaństwa europejskiego i obawy przed pochodzącymi z Persji herezjami, zwłaszcza przed manicheizmem, powodowały zamykanie się społeczności mezopotamskich, powstawanie syndromu obłożonej twierdzy i tendencji separatystycznych. Doszły do tego jeszcze konflikty i prześladowania polityczne, zob., *Dizionario del pensiero cristiano alternativo*, <http://www.eresie.it/it/id238.htm> (19.02.2011).

¹⁰ F. Ph. HABIB, *La nascita della Chiesa Caldea*, Roma: Pontificia università Urbaniana 2004, 4.

W XV wieku dotarli do Mezopotamii misjonarze łacińscy. W trakcie ich misji, w połowie tego wieku, dokonał się rozłam wśród nestorian. Jego przyczyną było m.in. wprowadzenie dziedziczenia godności patriarchalnej. Taką praktykę zainicjował Szymon IV Bassidi, ówczesny „patriarcha domu świętego Tomasza i świętego Tadeusza”, tak bowiem brzmiał pełny tytuł patriarchów nestoriańskich. Odtąd patriarchą miał zostawać najbliższy męski krewny ostatniego patriarchy. To wśród wielu duchownych wzbudziło ostry sprzeciw. Mimo tego, nowy zwyczaj był praktykowany. W ten sposób, w 1551 roku, patriarchą został 12-letni Szymon Dina, jako Szymon VII. Tej sytuacji nie zaakceptowała grupa biskupów, którzy wybrali własnego patriarchę - zakonnika Jana Sulakę (Yuhana Sulaqā). Nowy patriarcha, który przybrał imię Szymon VIII, wyjechał do Rzymu. Tu przebywał przez trzy lata i złożył katolickie wyznanie wiary. W 1552 r. został wyświęcony w Rzymie przez papieża Juliusza II i mianowany unickim „patriarchą Asyrii”. Po swoim powrocie do kraju został uwięziony i w 1554 r. zamordowany. Jego następcy będą nosić tytuł „chaldejskich patriarchów Babilonu”¹¹.

Przez prawie 50 lat istniały dwa unickie patriarchaty chaldejskie. W 1607 r., nestoriański patriarcha z linii Szymona Diny, Mar Elias VIII, zawarł unię z Rzymem. Niestety, w 1662 r., kolejny następca Jana Sulaki, Szymon XIII Denha, także zerwał kościelną unię z Kościołem katolickim. Powrócił do herezji nestoriańskiej. Podobnie uczynił, w 1692 r., kolejny następca Mar Eliasza VIII, Mar Elias X, Jan Marokin. Tak odrodziły się dwa nestoriańskie patriarchaty chaldejskie¹².

Niektórzy biskupi nestoriańscy ciągle podejmowali próby odbudowania jedności z Kościołem katolickim. Już w 1672 r., tak uczynił chaldejski arcybiskup Diyarbakir, Józef. On wypowiedział eklezjalne posłuszeństwo patriarche z linii Szymona Diny i osobiście doprowadził do zawarcia unii z Rzymem. Dziesięć lat później, w 1681 r., został mianowany patriarchą przez papieża Innocentego XI. Nominacja jednak nie określała wyraźnie jego kompetencji i zasięgu władzy kościelnej. Dopiero jego następca Mar Józef II uzyskał godność patriarchy Babilonu z pełnymi prawami, związanymi z tym urzędem. Ta linia unickich patriarchów wygasła ze śmiercią Mar Józefa V w 1828 r.

W 1804 r. zmarł Mar Elias XIII z linii nestoriańskich następców Szymona Diny. Pozostał jego brat Jan Hormizm, który był katolikiem. W 1830 r., po długim *sede vacante*, jemu przypadł tron patriarchalny. Początek jego posługi był naznaczony niepewnością, a czasem daleko idącymi kompromisami na rzecz kościelnej tradycji nestoriańskiej. Jednak, w 1838 r. zdecydował się on na doniosły krok, mianowicie zniósł dziedziczość patriarchatu. Uznał też zwierzchnictwo papieża. Papież zaś potwierdził jego urząd. Jego następcą, patriarcha Mikołaj Zaya, wybrany w 1844 r., pochodził już z wyboru. Jego wybór potwierdził papież Grzegorz XVI (1831-1846). W tymże roku, za politycznym poparciem Francji, zyskał on również potwierdzenie Porty Otomańskiej. Turcy uznali chaldejczyków za grupę wyznaniową, odrębną od

---

¹¹ M. KROPIDŁOWSKI, *Chaldejski Kościół katolicki*, <http://www.magazyn.ekumenizm.pl/content/article/20040607225810188.htm> (20.09.2010); zob., E. HERMAN, *Chaldäische Christen*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. II, Herder 1931, kol. 825-827.

¹² F. Ph. HABIB, *dz. cyt.*, 4.

nestorian. Od 1844 r. katolicki Kościół chaldejski mógł działać na terenie Porty legalnie¹³.

Wśród patriarchów było jednak silne przywiązanie do tradycji nestoriańskiej, zwłaszcza do obrzędowości. Aby zmienić to nastawienie, od początku XIX wieku, duchowni chaldejscy byli wysyłani na studia do Rzymu. Tu pogłębiali ducha katolickiego.

Począwszy od XVIII w., chaldejczycy w Persji zamieszkiwali w okolicach Mossulu, zatem starożytnej Niniwy. Mieszkali w okolicznych miasteczkach i wioskach, m.in. w Bartela, Karamles, Bakhdeda, Tel Keppe, Batnaya, Paqofa i Elqosh. Zwolennicy nestorianizmu zaś emigrowali na północ. Ich patriarchowie, do I wojny światowej, rezydowali w Kotsznes, Qodshanis¹⁴.

Oba siostrzane Kościoły chrześcijańskie, chaldejski i asyryjski, w czasach nowożytnych cierpiały prześladowania ze strony kolejnych władców perskich, jak również ze strony muzułmańskich współmieszkańców¹⁵. Współcześnie, prześladowania chrześcijan w Iraku nasiliły się podczas wielkiego politycznego chaosu, który powstał po obaleniu Saddama Husajna w 2003 r. Chrześcijanie iraccy są zabijani. Żyjący ciągle są zastraszani przez muzułmańskie bojówki i zmuszani do emigracji¹⁶. Na początku XXI w. katolicki Kościół chaldejski liczył około 1,5 mln wiernych. W Iraku są diecezje Bagdad, Elqosh, Ariela, Mosul, Ammadeya, Duhok i Zakho, także Basra oraz Kirkuk¹⁷. Chaldejczycy mieszkają także w Turcji, tworząc diecezję Diyarbakir, oraz w Iranie w diecezjach w Teheranie, Urmii, i Salamas. Chaldejscy katolicy mieszkają również w Syrii, Libanie, Gruzji i w Egipcie w diecezji kairskiej. Jest duża diaspora chaldejska w USA. Stanowi ona dwie diecezje. Liczy około 250 tysięcy wiernych, z których ok. 100 tysięcy mieszka w Detroit¹⁸.

Wierni, zwłaszcza na terenie starożytnej Mezopotamii, używają języka arabskiego. Nie są jednak Arabami, lecz potomkami ludów semickich, zatem chaldejczyków, asyryjczyków czy aramejczyków, zamieszkujących te tereny przed najazdem arabskim. Od 1989 do 2003 r. patriarchą chaldejskim był Mar Rafael I

---

¹³ M. KROPIDŁOWSKI, *art. cyt.*

¹⁴ Chaldejczycy nestorianie, asyryo-chaldejczycy, rekrutują się spośród Kurdów i Persów. Jest ich około 150 tys. wiernych. Katolikos swoją jurysdykcję sprawuje wobec jednego metropolity, 8 biskupów i ponad 300 kapłanów, zob., W. DE VRIES, *Chaldäische Kirche*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. II, dz. cyt., kol. 1006.

¹⁵ Wiek XX okazał się bardzo tragiczny dla asyryjskich chrześcijan. Doszło do licznych rzezi, m.in. w 1915 i 1918 oraz w 1933 r. Wtedy miała miejsce tzw. „Masakra w Samuel”. W czasie tych ludobójczych rzezi wymordowana została prawie połowa wiernych Kościoła asyryjskiego. Ocalali zmuszeni byli ukrywać się albo emigrować. Emigranci osiedlali się zazwyczaj w Syrii, Libanie, na Cyprze i w USA. Do Stanów Zjednoczonych udał się również patriarcha Mar Chimun XXIII, R. JANIN, *dz. cyt.*, 421.

¹⁶ D. WERNER, *art. cyt.*

¹⁷ Katolikom chaldejskim przewodzi patriarcha zwany babilońskim, który mieszka w Bagdadzie. Patriarchat jego w Mezopotamii, Persji i Kurdystanie obejmuje do 120 tys. wiernych i około 300 kapłanów, zorganizowanych w jedną diecezję patriarchalną, 4 archidiecezje i 8 diecezji, R. JANIN, *dz. cyt.*, 424-426.

¹⁸ D. WERNER, *art. cyt.*

Bidawid. Jego następcą został wybrany Emanuel Karim III Delly. On w 2007 r. został mianowany kardynałem¹⁹.

2. Tradycja eucharystyczna

2.1. Anafory chaldejskie

Liturgia chaldejska, asyryjska, należy do najstarszych w Kościele Chrystusowym²⁰. Językiem liturgicznym jest syriacki dialekt edesski - odmiana języka aramejskiego²¹. W użytku liturgicznym są trzy anafory. Anafora apostołów Addai (Tadeusza) i Mari, pochodząca z przełomu IV i V w., jest najczęściej używana w ciągu roku, zatem w większość niedziel i świąt²². Jej charakterystyczną cechą jest brak słów konsekracji w opowiadaniu o Ostatniej Wieczerzy. Taką wersją posługują się asyryjczycy, a Kościół katolicki ją akceptuje. Tłumaczy, że „słowa ustanowienia Eucharystii są rzeczywiście obecne w anaforze Addaja i Mariego, nie w formie spójnego opowiadania i *ad litteram*, ale raczej na sposób rozsiany i eucharystyczny, to jest połączony w jedną całość z kolejnymi modlitwami dziękczynienia, wysławiania i wstawiennictwa”²³. Ta konstatacja jest wynikiem przekonania Kościoła katolickiego, że Asyryjski Kościół Wschodu jest prawdziwym Kościołem partykularnym, zbudowanym na ortodoksyjnej wierze i sukcesji apostołowej. Zachował on także w pełni eucharystyczną wiarę w obecność zmartwychwstałego Pana pod postaciami chleba i wina oraz w ofiarniczy charakter Eucharystii. W tym Kościele, chociaż nie jest on w pełnej jedności z Kościołem katolickim, są „prawdziwe sakramenty, szczególnie zaś, na mocy sukcesji apostołowej, kapłaństwo i Eucharystia”²⁴.

Od Adwentu do Niedzieli Palmowej stosuje się anaforę biskupa Teodora z Mopsuesti²⁵. Natomiast w święta: Epifanii, św. Jana Chrzyciela, świętych Doktorów

---

¹⁹ *Katolickie Kościoły Wschodnie*, art. cyt.

²⁰ D. GELSI, *Liturgia siro-orientale (caldaica)*, w: *Nuovo dizionario di liturgia a cura di Domenico Sartore e Achille M. Triacca*, Roma 1984, 986-987; zob. R. JANIN, *dz. cyt.*, 394-408.

²¹ Współcześni chaldejczycy mówią po aramejsku, zatem w języku starożytnego Babilonu. Tym językiem posługiwał się Jezus Chrystus. Klasyczny język aramejski jest używany w liturgii chaldejskiej. Jego alfabet składa się z 22 liter. Ich brzmienie nawiązuje do języka hebrajskiego i arabskiego.

²² J. F. GOGGIN, *Liturgy of Addai and Mari*, http://www.nestorian.org/liturgy_of_addeus_and_mari.html. (12.04.2009); *Anafora Apostołów Adaja i Mari*, w: *Wieczera Mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, tł. H. Paprocki, Warszawa: IWPAX 1988, 277-282.

²³ Pontifical Council for promoting christian unity, *Guidelines for admission to the Eucharist between the Chaldean Church and the Assyrian Church of the East* (Rzym, 20.07.2001), www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/documents/20011025/chiesa-caldea-assira/; „The words of Eucharistic Institution are indeed present in the Anaphora of Addai and Mari, not in a coherent narrative way and *ad litteram*, but rather in a dispersed eucharological way, that is, integrated in successive prayers of thanksgiving, praise and intercession”; zob., Papiaska Rada do spraw Popierania Jedności Chrześcijan, *Wskazania dotyczące dopuszczania do Eucharystii między Kościołem chaldejskim i Asyryjskim Kościołem Wschodu*, <http://www.jezuici.pl/mblaza/articles.php?lng=pl&pg=150>.

²⁴ Zob. Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, nr 15

²⁵ Teodor z Mopsuestii urodził się ok. 350 roku w Antiochii. W wieku ok. 20 lat wstąpił razem z Janem Chryzostosem, do klasztoru w pobliżu Antiochii, kierowanego przez Diodora, przyszłego

greckich, w środę Postu Niniwitów i w Wielki Czwartek jest wykorzystywana anafora Nestoriusza²⁶. W tych anaforach są obecne słowa ustanowienia. Teologia wschodnia skutek konsekracji wiąże nie tyle ze słowami Chrystusa z Ostatniej Wieczerzy, gdzie On dokonał przeistoczenia chleba i wina w swoje Ciało i Krew, ale z epiklezą, zatem wezwaniem, by Duch Święty albo Logos zstąpił na dary ofiarne i przemienił je w Ciało i Krew Chrystusa dla duchowego pożytku tych, którzy je przyjmują²⁷. Elementami koniecznymi do celebracji Eucharystii są wino zmieszane z niewielką ilością wodą i kwaszony chleb. Jest on przygotowywany przed każdą celebracją eucharystyczną przy użyciu „świętego zaczynu chlebowego”, zwanego *fermentum*. Tak czynią asyryjczycy²⁸.

Katolicy chaldejscy używają chleba niekwaszonego, prząsnego. Wykorzystują trzy anafory, nazywając je pierwszą, drugą i trzecią liturgią. Wszystkie zawierają formułę konsekracyjną, jak w rycie rzymskim²⁹. W dni, pozwalające na ich użycie, elementy formularzy drugiej i trzeciej liturgii łączą z formularzem liturgii pierwszej. Liturgia mszalna dzieli się na dwie części, mianowicie mszę katechumenów, oraz mszę wiernych, zatem liturgię eucharystyczną. Msza wiernych obejmuje przygotowanie darów ofiarnych, prefację rozpoczynającą anaforę, oraz obrzęd komunijny.

Starożytna anafora Addaja i Marięgo, wykorzystywana przez katolików, zawiera następujące elementy strukturalne: modlitwa przed aklamacją Święty, śpiew Święty,

biskupa Tarsu. W wieku 33 lat został wyświęcony na kapłana przez biskupa Antiochii, Flawiana. W 392 roku został biskupem Mopsuestii, w Cylicji. Zasłynął dzięki wiedzy i prawowiernej nauce. Został wmieszany w spory nestoriańskie. Jego niezbyt precyzyjna nauka, gdy mówił o Chrystusie człowieku i Bogu, jako o dwóch podmiotach oddzielonych nawzajem od siebie, została zrozumiana jako uznanie w Chrystusie dwóch osób. Zmarł w 428 roku. Jego doktryna została potępiona dopiero na soborze konstantynopolskim II w 553 roku. Zob. F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, Lublin-Pelplin 1998, 240-244; „Anafora Teodora z Mopsuestii”, w: *Wieczera Mistyczna*, dz. cyt., 282-291.

²⁶ Nestoriusz urodził się ok. 381 r. w rodzinie perskiej w Germanicia w Syrii. Wstąpił do klasztoru św. Euprepjusza, w pobliżu Antiochii. Tam otrzymał święcenia prezbiteratu. W 428 r. został patriarchą Konstantynopola. W swych kazaniach kwestionował tytuł Maryi „Bogarodzica” - Theotokos. Uważał, że Maryja jest matką człowieka – Chrystusa, czyli Christotokos. Nauka ta spotkała się ze zdecydowanymi protestami wiernych. Sobór efeski w 431 r. wyjaśnił, że Maryja urodziła osobę Syna Bożego w naturze ludzkiej i potępił doktrynę Nestoriusza oraz złożył go z urzędu. Cesarz skazał go na pobyt w macierzystym klasztorze, a w 435 r. na wygnanie do Oasis w Górnym Egipcie, gdzie zmarł ok. 450 roku. Oficjalnie doktrynę zwaną „nestoriańską” Kościół asyryjski przyjął w latach 484/485, chociaż Nestoriusz nie miał nigdy bezpośrednich powiązań z Kościołem perskim, F. DRĄCZKOWSKI, dz. cyt., 255-260; zob. *Anafora Nestoriusza*, w: *Wieczera Mistyczna*, dz. cyt., 291-305.

²⁷ Zob. J. KLINGER, *Geneza sporu o epiklezę*, Warszawa 1969.

²⁸ Wedle tradycji nestoriańskiej apostoł Jan podczas Ostatniej Wieczerzy otrzymał od Jezusa kawałek konsekrowanego chleba. Jeden z nich umoczył w krwi Chrystusa pod krzyżem. Po wniebowstąpieniu chleb ten został zmieszany z mąką i ciastem i każdy z apostołów udając się w podróż misyjną wziął ze sobą na drogę trochę tego zaczynu. Tak więc aż do dzisiejszego dnia z tego uświęconego zaczynu produkowany jest chleb do celebracji Eucharystii, A. J. NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, cz. II, Warszawa 2001, 1293.

²⁹ Gdy Malabarczyki zjednoczyli się z Rzymem, w Diamper w 1599 r. odbył się synod. Przewodniczył mu portugalczyk Aleksy Menezes, prymas Indii. Dokonano wówczas kilku istotnych zmian w celebrowanej tam liturgii chaldejskiej. Synod postanowił m.in., aby formuła konsekracji była podobna do formuły rzymskiej, by po konsekracji chleba i wina było podniesienie i klękanie oraz by we Mszy św. odmawiano symbol nicejsko-konstantynopolitański, A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., 1295.

modlitwa post sanctus, zawierająca pochwałę wielkości Boga i Jego dobroci, objawionej w dziele odkupienia, opowiadanie o ustanowieniu Eucharystii ze słowami konsekracji, modlitwa wstawiennicza, oraz epikleza³⁰.

2.2. Celebracja Eucharystii z anaforą Addaja i Mariego

Rozpoczyna się ona modlitwą śpiewaną przez kapłana. Jest to qanona i stanowi pozdrowienie inspirowane Biblią. Brzmi następująco: „Łaska Pana naszego Jezusa Chrystusa, miłość Boga Ojca i jedność w Duchu Świętym, niech będą z wami wszystkimi, teraz i zawsze, i na wieki wieków”. Lud odpowiada: Amen. Kolejne qanony: „Wzniescie wasze umysły” oraz „Ofiara jest składana Bogu i Panu wszystkim”, wierni uzupełniają zapewnieniami: „Wznosimy je do Ciebie, Boże Abrahama, Izaaka i Izraela, Królu chwały” oraz „Godne to i sprawiedliwe”³¹.

Teraz kapłan wypowiada *kušapa*. Jest to modlitwa błagalna, którą recytuje klęcząc przed ołtarzem. Brzmi ona tak: „Panie, Panie, daj mi jasne oblicze przed Tobą, abyśmy z ufnością, która od Ciebie pochodzi, sprawowali tę ofiarę żywą i świętą, z sumieniami czystymi od wszelkiej niegodziwości i smutku. Zasiej w nas, Panie, miłość i zgodę wzajemną między nami i wszystkimi ludźmi”.

Ghanta jest modlitwą recytowaną przez kapłana w postawie pochylonej przed ołtarzem. W tej anaforze ma ona uroczysty prefacyjny charakter. Wszystkie stworzenia uwielbiają imię Trójcy Przenajświętszej, Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Bóg Trójjedyny w swej łaskawości i miłości stworzył świat i jego mieszkańców. On też zbawił ludzi, a umarłym daje wielkie dobrodziejstwa. Następująca qanona zachęca zebrany lud do uwielbiania Najświętszego, śpiewem aklamacji *qaddiś*: „Święty, święty, święty Pan, Bóg potężny. Niebiosa i ziemie pełne są Jego chwały i istoty Jego bytu, i blasku Jego chwalebnej światłości. Hosanna na wysokościach. Hosanna Synowi Dawida. Błogosławiony, który przyszedł i który przyjdzie w imię Pańskie. Hosanna na wysokościach”.

Po tym śpiewie ludu, kapłan kłania się przed świętym ołtarzem. Następnie klęcząc, co jest wyrazem adoracji oraz pokory, przedłuża wielbienie Najświętszego Boga. „Święty jesteś, Boże, Ojczy prawdziwy, od którego bierze nazwę wszelkie ojcostwo na niebie i na ziemi; Święty jesteś, Synu wieczny, przez którego wszystko się stało; Święty jesteś, Duchu Święty, Zasado, przez którą wszystko jest uświęcane... A teraz, Panie, niech Twoja łaska będzie z nami. A teraz Panie, niech Twoja łaska będzie z nami, oczyść nasze brudy i uświęć nasze wargi oraz połącz, Panie, nasze słabe głosy z Trishagionem Serafinów i ze śpiewami Archaniołów. Chwała niech będzie Twemu miłosierdziu, bowiem połączyłeś mieszkańców ziemi z duchami niebios. Błogosław, Panie. Bracia moi, módlcie się za mnie”³².

³⁰ Zob. *Anafora Apostołów Adaja i Mari*, w: *Wieczera Mistyczna*, dz. cyt., 277-282.

³¹ *Tamże*, 277.

³² *Tamże*, 279.

Teraz kapłan, stojąc pochylony przed ołtarzem, wygłasza kolejną modlitwę. Jest ona przeniknięta dziękczynieniem, bo Pan wszechświata swoim nędnym i słabym sługom wyświadczył wielkie dobrodziejstwa. Największym z nich jest to, że Syn Boży przyjął ludzką naturę, aby ludzi ożywić swoją Boskością. On podniósł upadłych z nędzy. On też wskrzesił ludzką śmiertelność darując ludzkości winy i usprawiedliwił jej grzechy. On także oświecił umysły, oraz poskromił wrogów i sprawił, że zatryumfowało ubóstwo ludzkiej natury przez najgłębsze Boże zmiłowanie i dobroć. Ta modlitwa kończy się doksologią: „Za tę Twoją pomoc i łaskę Twoją względem nas, odpowiadamy Tobie przez śpiew, chwałę, wyznanie i adorację, teraz i zawsze, i na wieki wieków”. Teraz wybrzmiewa „Amen” ludu.

Za chwilę diakon woła: „Módlcie się w duchu. Pokój z nami”. Przewodniczący celebracji wypowiada kolejną *kuśapa*. Jest to wielka modlitwa wstawiennicza i prośby, aby potężny Bóg przyjął ofiarę składaną „za cały święty Kościół powszechny, za wszystkich sprawiedliwych i prawych ojców, którzy spodobali się Tobie, za wszystkich proroków i apostołów, za wszystkich męczenników i wyznawców, za wszystkich zasmuconych i zgnębionych, za wszystkich potrzebujących i utrudzonych, za wszystkich chorych i udęczonych, za wszystkich zmarłych, którzy od nas odeszli, za lud, który patrzy i oczekuje Twego miłosierdzia”. Dwukrotnie powtarza prośbę: „A także za mnie, nędnego i ubogiego”.

Następująca teraz *ghanta* jest przepełniona przekonaniem o Bożym miłosierdziu i prośbą, aby Pan niewysłowionego miłosierdzia raczył „uczynić dobrą i miłą pamięć o wszystkich prawych i sprawiedliwych ojcach, którzy spodobali się Tobie, we wspomnieniu Ciała i Krwi Chrystusa Twego, które ofiarujemy Tobie na Twoim czystym i świętym ołtarzu, jak Ty nas pouczyłeś. I daj nam pokój, Twój pokój przez wszystkie dni wieku”³³.

Pokój jest darem Boga. Jego obecność „przez wszystkie dni wieku” jest okazją do tego, że wszyscy mieszkańcy ziemi mogą poznać Boga, który jest prawdziwym Ojcem oraz że On posłał swego umiłowanego Syna, Księcia pokoju. W Nim „sam Pan i Bóg nasz przyszedł i nauczał w swojej Ewangelii ożywiającej całą czystość i świętość proroków, apostołów, męczenników, wyznawców, biskupów, nauczycieli, kapłanów, diakonów, i wszystkich synów świętego Kościoła powszechnego, którzy naznaczeni zostali ożywiającym znakiem świętego chrztu”.

Celebrans pochylony przed ołtarzem wygłasza opowiadanie ustanowienia Eucharystii ze słowami konsekracji³⁴. Czyni to ze świadomością, że Boży służy są słabi, nędzni i ubodzy, ale zgromadzą się w imię Zbawiciela. Dlatego przeniknięci weselem, chwałą święte, życiodajne misterium Jego męki i śmierci, oraz zmartwychwstania. Wielkość tego wydarzenia budzi święty lęk. Teraz w anaforę włącza się diakona, który wygłasza zachętę: „Trwajcie na modlitwie w milczeniu i bojaźni. Pokój z nami”.

Celebrans śpiewa formułę konsekracji chleba: „Bierzcie, jedzcie z tego wszyscy, to jest Ciało moje, co za was będzie łamane na odpuszczenie grzechów!” Chór

³³ *Tamże*, 280.

³⁴ A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., 1309.

odpowiada: „Amen”. Celebrans kontynuuje: „I podobnie także w kielichu zmieszał wino z wodą i błogosławił, dzięki czynił, sam pił i dał uczniom swoim, mówiąc: Bierzcie, pijcie z niego wszyscy, śpiewa głośno, to jest Krew moja Nowego Testamentu, która za wielu będzie wylana na odpuszczenie grzechów”. Chór: „Amen”. Celebrans wielbi Chrystusa eucharystycznego przez przyklęknięcie. Następnie mówi: „I tak czynić będziecie na pamiątkę moją aż przyjdę! Ilekroć będziecie pożywali ten chleb i pili z tego kielicha, śmierć moją ogłaszając będziecie aż do mojego przyjścia! Każdy więc, kto w wierze prawdziwej się zbliży i przyjmie z nich, niech mu one będą, Panie, na odpuszczenie win i przebaczenie grzechów i zmartwychwstanie i życie nowe w królestwie niebieskim!”³⁵.

Diakon recytuje hymn eucharystyczny. Celebrans zaś łamie Hostię na dwie części. Jedną kładzie na patenie, a drugą czyni znak krzyża nad kielichem i zanurza ją w konsekrowanym winie, wypowiadając odpowiednią formułę modlitewną. Następnie błogosławi zamoczoną połową Hostii jej drugą połowę leżącą na patenie.

Teraz kapłan wygłasza epiklezę, w której błaga Ojca: „Niech przyjdzie, Panie, Twój Duch Święty, i spocznie na tej ofierze Twoich sług, i pobłogosławi ją, i uświęci, aby była dla nas, na darowanie win, odpuszczenie grzechów i wielką nadzieję wskrzeszenia umarłych i nowego życia w Królestwie niebios, z wszystkimi tymi, którzy spodobali się Tobie. I za wielką Twoją ekonomię, niezmierną i cudowną, dokonaną względem nas, składamy Tobie dzięki, radosnymi ustami, z jasnym obliczem, i Ciebie wysławiamy bez końca w Twoim Kościele, odkupionym przez najdroższą Krew Twojego Chrystusa”³⁶.

Anaforę kończy *qanona*: „Odpowiadając śpiewem, chwałą, wyznaniem i uwielbieniem Twego imienia żywego, świętego i ożywiającego, teraz i zawsze, i na wieki wieków”. Lud dopowiada: „Amen”³⁷.

W ramach obrzędów komunijnych wybrzmiewa Modlitwa Pańska. *Baban deele bishmaya. Payish mqodsha shim-moukh. Athya malkou-thoukh. Hawe ejbonoukh. Dikh delee bishmaya hadakh humm bara. Hallan loukma sunqana didyou. Wshwow ttalan gnahan wikh-ttya-than, dikh d-humm akhni shweqlan ta ana dimtu' dela ellan. W-la mabeeretan bjouraba. Ella mkhaleslan min beesha. Msabab diyoukh eela malkoutha w-khela wtsh-bahta l-alam almeen. Ameen*³⁸. Po jej recytacji celebrans podniesionym głosem oznajmia: „Święte przystoją świętym w doskonałości - *Qodsha l-qaddishe yaai bshaltho*”³⁹. Chór wyznaje: „Jeden Ojciec święty, jeden Syn święty, jeden Duch Święty! Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi Świętemu na wieki

³⁵ *Tamże*, 1310; Zob. *Chaldean Mass*, ww w. faswebdesign. com/ECPA /Worship/ Chaldean-Mass.html (13.02.2009): „Take this all of you and eat it. This is my body which will be given up for you, for the forgiveness of sins; Take this all of you and drink from it, this is My blood, the blood of the new and everlasting covenant. The mystery of faith which will be shed for you and for many for the forgiveness of sins”.

³⁶ *Anafora Apostołów Adaja i Mari*, w: *Wieczera Mistyczna*, dz. cyt., 282.

³⁷ *Tamże*.

³⁸ *Chaldean Mass*, dz. cyt.

³⁹ *Tamże*.

wieków. Amen - *Hath awa qaddisha. Hath bra qaddisha. Hath rouha qaddisha. Shouha lawa w-lawra walroha qaddisha. Laalam aalmin. Ameen*⁴⁰. Po rozsunięciu zasłon, diakon przy wejściu do sanktuarium mówi: „Chwalcie Boga żyjącego” A lud dodaje: „Niech będzie Mu uwielbienie w Jego świątyni, a nad nami miłosierdzie i miłość Jego na każdy czas, zawsze - *Teshbohta leh beaite waalain ramhaow wahannah bkhohon zonee weddane*”⁴¹.

Chaldejczycy przyjmują Komunię św. pod jedną postacią. Celebrans podając Ciało Pańskie włącza w formułę komunijną imię komunikującego. „Ciało Pana naszego daje się szanownemu wiernemu N.N., na odpuszczenie grzechów”⁴². Po Komunii św. jest czas na uwielbienie Jezusa Chrystusa eucharystycznego.

2.3. Obrzęd konsekracji w anaforach Nestoriusza i Teodora

W anaforze Nestoriusza opowiadanie o ustanowieniu Eucharystii brzmi następująco: „Po spożyciu wieczorem paschy według prawa Mojżesza, (Jezus) wziął chleb w swoje święte ręce, bez skazy i bez zmyzy, pobłogosławił, połamał, skosztował i dał swoim uczniom mówiąc: Bierzcie i jedzcie z tego wszyscy, to jest moje Ciało, które jest łamane za was na odpuszczenie grzechów. Lud.: Amen. Podobnie napełnił kielich winem i wodą, pobłogosławił, dzięki złożył, skosztował, dał swoim uczniom i powiedział: Bierzcie i pijcie z tego wszyscy, to jest moja Krew Nowego Przymierza, która jest wylewana na odpuszczenie grzechów”. Lud: „Amen”. „Tak czyńcie na moją pamiątkę, aż przyjdę. Przeto za każdym razem, gdy będziecie spożywać ten chleb i pić z tego kielicha, śmierć moją będziecie głosić, aż do mego przyjścia. Dla każdego przeto, kto zbliży się z prawdziwą wiarą i przyjmie to, Panie, niech będzie na łaskę za winy i na odpuszczenie grzechów, ku nadziei i na zmarłychwstanie, i ku nowemu życiu w Królestwie Niebieskim”⁴³.

A w anaforze Teodora obrzęd konsekracji jest następujący. Rozpoczyna go opowiadanie o ustanowieniu Eucharystii. Celebrans mówi: „W nocy, gdy był wydany, On (Jezus) ze świętymi swymi apostołami dopełnił to misterium wielkie, wzbudzające lęk, święte i boskie, biorąc chleb w swoje święte ręce, pobłogosławił, połamał i dał swoim uczniom mówiąc: To jest moje Ciało, które jest łamane za życie świata na odpuszczenie grzechów. Lud: Amen. Podobnie i nad kielichem dzięki składał i dał im mówiąc: To jest Krew moja Nowego Przymierza, która jest wylewana za wielu na odpuszczenie grzechów”. Lud woła: „Amen”. Celebrans kontynuuje: „Bierzcie przeto wszyscy, spożywajcie ten chleb i pijcie ten kielich i czyńcie tak, ilekroć zbieracie się na moją pamiątkę”⁴⁴.

⁴⁰ *Tamże*.

⁴¹ *Tamże*.

⁴² A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., 1319.

⁴³ *Anafora Nestoriusza*, w: *Wieczera Mistyczna*, dz. cyt., 296-297.

⁴⁴ *Anafora Teodora z Mopsuestii*, w: *Wieczera Mistyczna*, dz. cyt., 286.

Zakończenie

Celebracje liturgiczne są sakramentalnym uobecnianiem czynów zbawczych Chrystusa. „W naszych czynnościach liturgicznych nic nie jest ważniejsze od tego, że w sposób niewidzialny, lecz rzeczywisty, działa tu Chrystus przez swojego Ducha”⁴⁵. W liturgii Chrystus uświęca ludzi i wraz z nimi, ożywionymi miłością Ducha Świętego, oddaje chwałę Ojcu.

Obrzędy mszalne, różne w różnych rodzinach liturgicznych, także w obrzędach, stanowią sposób komunikacji niewyrażalnych treści zbawczej miłości wcielnego Syna Bożego. Poznanie tych obrzędów uświadamia, że ludzie różnych kultur potrzebują własnych obrzędów mszalnych, zatem gestów, tekstów, szat liturgicznych czy wystroju świątyni. Ich obecność jednak nie dokonuje się na zasadzie samowolnych działań uczestników liturgii, ale na podstawie decyzji kompetentnej władzy Kościoła. Dlatego ta różnorodność nie niszczy jego jedności. Jest natomiast pomocą w świadomym, czynnym i pełnym uczestnictwie wiernych w celebracjach liturgicznych. Jest też wyrazem religijnego patrymonium Kościołów lokalnych.

TRADIZIONE EUCARISTICA NELLA CHIESA CALDEA

Riassunto

I caldei sono un antico popolo semitico. Nel X secolo (a Chr.) vennero dall'Arabia del Sud sul territorio babilonese, oggi Irak. Loro evangelizzatore, secondo la tradizione cristiana, fu l'Apostolo Tommaso. La chiesa caldea rimane in comunione con la Sede Apostolica di Roma. Accanto ad essa vi è la chiesa nestoriana dell'Oriente, chiamata anche assira. Ambedue le comunità ecclesiali hanno riconosciuto la validità dei sacramenti e possono partecipare reciprocamente ai beni della celebrazione eucaristica.

La liturgia caldea è celebrata nella lingua siriana, la quale è un genere particolare dell'aramaico. In uso liturgico ci sono 3 anafore. L'anafora di Addai e Mari usata dagli assiri non contiene le parole dell'istituzione. I caldei usano poi anche l'anafora di Teodoro di Mopsuestia e in alcune feste, come ad esempio l'Epifania, San Giovanni Battista o il Giovedì Santo, l'anafora di Nestorio.

I cattolici caldei utilizzano per l'eucaristia il pane azzimo. La comunione eucaristica invece la fanno sotto un'unica specie.

---

⁴⁵ JAN PAWEŁ II, *List Vicesimus quintus annus*, Watykan 1988, nr 10.